

Patasuo

Pyhäntä, Kärsämäki

Sakari Rehell 27.11.2002

Johdanto

Vapo oy on tilannut kasvillisuus selvityksen Pyhännän ja Kärsämäen kunnissa sijaitsevalta Patasuon alueelta. Selvitystä tarvitaan suunnitellun turvetuotannon YVA-selostusta varten.

Alueella käytiin maastossa 6.6. 2002. Tällöin tarkkailtiin kasvillisuustyyppisiä ja kasvilajistoa sekä tuotantoon kaavailulla ojitetulla alueella että joillakin sen reuna-alueilla. Varsinaista kasvillisuuskartoitusta ei tehty, vaan pyrittiin maastokäynnin ja ilmakuvatarkastelun avulla saamaan riittävä kuva alueen kasvillisuudesta, jotta sen nykytilaa ja tuotannon aiheuttamia muutoksia pystyttäisiin arvioimaan.

Yleiskuvaus

Patasuo on ollut melko laaja aapasuo Pyhäjokeen laskevan Luomajoen latvoilla, lähellä Ison Lamujärven lounaisrantaa. Suolle on tullut vesiä itä- ja pohjoispuolisilta laajoilta ja osin melko voimakkaasti nousevilta kangasmailta. Kaakosta tuleva Viitapuro on virrannut suon keskiosien läpi. Suo on nykyisin lähes kauttaaltaan ojitettu turvetuotantoa varten.

Tutkimusalue on jaettu osa-alueisiin. Jaossa periaatteena on ollut, että kukin osa-alue muodostaisi luonnoltaan mahdollisimman yhtenäisen kokonaisuuden. Tällaisella voimakkaasti ojitetulla suolla merkittävin ero osa-alueiden välillä on muuttuneisuudessa. Rajat on merkitty liitekarttaan.

Osa-alue I käsittää suon keskiosien sarkaojitettua aluetta, jossa sarat on muotoiltu kuorimalla ja siirtämällä pintaturvetta. Osa-alue II käsittää sarkaojitettua aluetta pohjoispään, jossa pintaturvetta ei ole muokattu. Yhdessä nämä varsinaiseksi tuotantoalueeksi suunnitellut osat kattavat valtaosan entisen aapasuon avoimesta keskiosasta. Yleisimpiä suotyyppisiä ovat olleet rimpinevat ja kalvakkanevat. Suot ovat varsinkin keskiosistaan olleet laajasti melko ravinteisia, karumpia ja rakkaisempia nevoja ja nevarämeitä on ollut lähinnä osa-alueen I eteläkärjessä ja osa-alueella II.

Osa-alue III sijoittuu suon pohjoispäähän ja käsittää täällä sarkaojitettua aluetta ja kangasmaiden reunojen metsäojitusten väliin jäävän kapean ojittamattoman vyöhykkeen. Suot täällä ovat hyvin karuja ja rakkaisia avosoita. Täällä on vedenjakaja Patasuon ja Ison Lamujärven välissä ja sen tienoilla on laajoja rakkaisempia. Lähempänä suon keskiosaa on rakkaisia lyhytkorsinevoja ja keskustan ojitusten tuntumassa karuja rimpinevojakin.

Osa-alue IV käsittää pienen, ojitusten ympäröimän kaistaleen ojittamattomia soita suolle kaakosta tulevan Viitaojan ympärillä. Puron tuntumassa on pienialaisesti reheviä rimpi- ja kalvakkanevoja sekä nevarämeitä. Kauempana purosta on karumpaa, mm. tupasvillarämeitä ja lyhytkortisia nevoja. Osa-alueen länsipäässä suot ovat puron varsilla olleet luhtaisempia, mutta muuttuneet, kun puro on käännetty virtaamaan turvekentän reunaosaan.

Osa-alue V sijoittuu suon länsireunaan kapeaksi kaistaleeksi sarkaojitettua aluetta tuntumaan. Täällä Viitaojan ja muiden Luomajoen latvapurojen varsilla on ollut luhtaisia korpia, jotka on ojitettu metsänkasvatusta varten. Ojitusten väleissä on kuitenkin paikoin jäljellä ojittamattomia kalvakkanevoja ja saranevoja sekä nevarämeitä.

Suokasvilajisto

Osa-alueilla III sekä osa-alueen IV karuimmilla osilla on vielä jäljellä entisen aapasuon karuimpien reunaosien kasvilajistoa. Mätäspinnoilla sammalkerroksessa vallitsee ruskorahkasammal (*Sphagnum fuscum*), välipinnoilla kalvakkarahkasammal (*Sphagnum papillosum*) ja silmäkerahkasammal (*Sphagnum balticum*). Kenttäkerroksessa tupasvilla (*Eriophorum vaginatum*) on runsas. Karut rimpipinnat ovat yleensä rahkasammalten peitossa, mm. vajorahkasammal (*Sphagnum majus*) on tavallinen. Kenttäkerroksessa niillä tavataan mm. mutasaraa (*Carex limosa*) ja leväkköä (*Scheuchzeria palustris*) ja ruoppaisilla kohdilla mm. paakkurahkasammalta (*Sphagnum compactum*), tupasluikkaa (*Trichophorum caespitosum*) sekä vaaleapiirtoheinää (*Rhynchospora alba*). Minerotrofiaa näissä rimmissä osoittavat mm. luhtavilla (*Eriophorum angustifolium*), pullosara (*Carex rostrata*) ja jouhisara (*Carex lasiocarpa*).

Osa-alueilla IV ja V tavataan paikoin joitakin rehevempien keskiosien kasvilajeja. Mesotrofiaa täällä välipinnoilla osoittavat mm. siniheinä (*Molinia coerulea*), pohjanrahkasammal (*Sphagnum subfulvum*) ja rimpinnoilla mm. kurjenrahkasammal (*Sphagnum pulchrum*), vaaleasara (*Carex livida*) ja pienialaisesti myös rimpivihvilä (*Juncus stygius*). Osa-alueen IV Viitaojan luonnontilaisimmilla varsilla tavattavia suhteellisen vaateliaita kasveja ovat mm. kaarlen valtikka (*Pedicularis sceptrum-carolinum*), mesimarja (*Rubus arcticus*) ja rätvänä (*Potentilla erecta*).

Osa-alueella V on entisen Viitapuron uoman tienoilla joissain painanteissa säilynyt turvekangasmaisessa ympäristössä joitain luhtaisten korprien lajeja. Tällaisia ovat mm. kiiltolehväsammal (*Pseudobryum cinclidioides*), okarahkasammal (*Sphagnum squarrosum*), kurjenjalka (*Potentilla palustris*), korpiorvokki (*Viola epipsila*), vehka (*Calla palustris*) ja rentukka (*Caltha palustris*).

Luonnontilaisuus ja kasvilajiston muutokset

Osa-alueen I suot on sarkaojitettu noin 20 vuotta sitten. Sarat on ilmeisesti pian tämän jälkeen muotoiltu kuorimalla ojien tuntumasta pintaturvetta ja siirtämällä sitä sarkojen keskelle. Tämän jälkeen alue on ollut odottamassa tuotannon mahdollista alkamista. Suokasvillisuus on näin muuttunut sekä voimakkaan kuivumisen että muokkauksen tuloksena. Rahkasammalet ym. tavalliset suosammalet ovat alueelta täysin hävinneet. Sammalia täällä on nykyisin kaikkialla vain hyvin niukasti. Paikoin on paljaille, kuiville turvepinnoille ilmestynyt karhunsammalia (rämekarhunsammal, *Polytrichum strictum*, keskiosissa myös kytökarhunsammal, *Polytrichastrum longisetum*).

Sarkojen keskiosissa kasvaa tiheää varvikkoa, jossa mm. vaivaiskoivu (*Betula nana*) ja kanerva (*Calluna vulgaris*) ovat usein runsaita. Lisäksi esim. tupasvillaa tavataan usein. Osa-alueen länsiosissa on siniheinä runsastunut paikoin voimakkaasti entisellä ravinteisella nevalle. Männyn ja koivun taimia on vaihtelevasti, useimmiten niitä on vain harvakseltaan ja ne ovat jääneet kituliaiksi. Paikoin on kuitenkin noin kolmimetrisiä taimia. Ojien tuntumassa pintaan jäänyt paljaaksi kuorittu, tiivis turvepinta on jäänyt yleensä hyvin heikosti kasvittuneeksi, paikoin niillä kasvaa luhtavillaa ja tupasvillaa.

Aivan osa-alueen I keskellä on kapealti entisen Viitaojan uoman ympärillä kaistaletta, jolla sarkoja ei ole muotoiltu. Täällä rehevä rimpineva on kuivunut harvaa koivikkoa kasvavaksi karhunsammalmuuttumaksi, jossa mm. kytökarhunsammal on runsas. Kasvillisuus on yleensä melko samantapaista kuin muokatuillakin saroilla. Rahkasammalia tavataan vain aivan yksittäisiä laikkuja. Saroja tavataan paikoin jonkin verran, mm. pullosaraa ja juurtosaraa (*Carex chordorrhiza*).

Osa-alueella II suot on sarkaojitettu sasmaan aikaan kuin osa-alueella I ja jätetty sen jälkeen odottamaan. Näin täällä kasvillisuusmuutokset johtuvat pelkästään kuivumisesta. Kasvillisuus on täälläkin muuttunut kaikkialla hyvin voimakkaasti. Alkuperäinen rimpi-jänne –rakenne erottuu vielä.

Entisillä rimpipinnoilla kasvipeite on hyvin aukkoinen ja koostuneena suurelta osin kuivuneelle pinnalle itäneistä taimista. Sammalkerroksessa tavataan nyt karhunsammalia (eniten rämekarhunsammalta). Kenttäkerroksessa on paikoin mm. tupasvillaa, tupasluikkaa luhtavillaa ja suokukkaa (*Andromeda polifolia*). Rahkasammalet ovat hävinneet, vain joitakin pieniä laikkuja kalvakkarahkasammalta näkyi. Paikoin entisillä väli-rimpipinnoilla näkyy, kuinka tupasvillatuppaat ovat kaikki kuolleet, nousten nyt painuneelta turvepinnalta n. 30 cm korkeina, jäkälöityneinä, nuijamaisina muodostumina.

Entiset jänteet kasvavat tiheätä vaivaiskoivikkoa, jonka pohjakerroksessa on paikoin seinäsammalta (*Pleurozium schreberi*) sekä jäkäliä. Puiden taimia tavataan täällä paikoin, tosin yleensä varsin pieninä ja kituliaina.

Osa-alue III on yleisesti tarkasteltuna tutkimusalueen luonnontilaisin osa. Karut, rahkaiset mättäiköt eivät ole reunaojituksista muuttuneet millään tavoin. Rimpinevoilla reunaojien vaikutus kuitenkin näkyy paikoin jopa noin sadan metrin päähän mm. rimpirahkasammalten niukentumisena, karhunsammalten ilmestymisenä ja heikkona taimettumisenakin. Paikoin jänteet rajoittavat kuivumista suppeammaksi.

Osa-alueella IV Viitapuro on tien itäpuolisilta osiltaan pääosin melko luonnontilaisen näköinen. Puuntaimet puron varsilla kyllä viittaavat täälläkin jonkinlaiseen kuivumiseen. Kauempana purosta olevat karummat suot ovat säilyneet luonnontilaisina. Alempana, tien tuntumassa puro on kaivettu syväksi ojaksi ja suunnattu virtaamaan tienvarren reunaojaa myöten pohjoiseen. Näin tien länsipuolella oleva entinen purouoma ja ojittamaton kaistale sen ympärillä ovat jääneet kuiviksi ja virtaamattomiksi. Täällä on nyt kuivahtaneita nevakorpia, joissa kuivumista osoittavat mm. tiheä vaivaiskoivikko sekä tupasvillan ja karhunsammalten (mm. korpikarhunsammal, *Polytrichum commune*) runsaus.

Osa-alueen V ojittamattomilla nevoilla ja nevarämeillä ympäröivien ojien vaikutus näkyy lähes kaikkialla jossain määrin. Vaivaiskoivun ja tupasvillan runsastuminen ja puuntaimien ilmestyminen avosoille ovat tavallisia kuivahtamiseen liittyviä muutoksia. Ravinteisilla kalvakkanevoilla lisäksi siniheinä näyttää runsastuneen. Rimpipinnoilla rahkasammallaikkujen runsaus näyttää myös liittyvän kuivahtamiseen. Karummilla osilla ruskorahkasammal näyttää leviävän peittämään rimpisaraikkojakin.

Edustavuus

Patasuo on luonnontilaisena ollut huomattavan edustava suoalue. Se on mm. mainittu v. 1969 julkaistussa Pohjois-Suomen soiden säilytysohjelmassa. Edustavan aapasuokokonaisuuden lisäksi arvokkaina piirteinä mainittiin laajat hillasuot sekä suohon rajoittuvat Ison Lamujärven komeat hiekkarannat. Nykyisin Patasuo on keskeisiltä osiltaan ojitettu turvetuotantoa varten ja suoalue on menettänyt jokseenkin kaikki arvokkaat aapasuon piirteensä. Ison Lamujärven rannatkin alkavat suon kohdalla olla täynnä kesämökkejä.

Pääosa tutkimusalueesta kuuluu turvetuotantoa varten ojitettuihin osa-alueisiin I ja II, joilta alkuperäinen suokasvillisuus on suurelta osin hävinnyt ja korvautunut niukkaravinteisella, kuivalla turvepinnalla selviytyvällä lajistolla. Muualla ojittamattomia reunaosia on jäljellä, mutta niilläkin

reunaojien aiheuttama kuivahtaminen näkyy kasvillisuusmuutoksina erityisesti märimmillä ja kasvillisuudeltaan vaihtelevimmilla osilla.

Osa-aluetta III voidaan pitää kasvillisuudeltaan pääosin luonnontilaisena, mutta sekin on vain kapea kaistale suon kaikkein karuinta reunaa. Täälläkin rimpialueet ovat osin kuivumassa. Hillaa kasvavat rahkamättäiköt ovat kuitenkin edelleen melko laajoja ja jäävät pääosin turvetuotantosuunnitelmien ulkopuolelle.

Tutkimusalueen osista luonnoltaan mielenkiintoisimpana osana voidaan pitää Viitaojan varren soita osa-alueen IV itäosassa. Täällä on puron varrella ja sen ympärillä säilynyt vaihtelevia suokuvioita, joilla tavataan joitakin vaateliaan puoleisia kasvilajeja.. Tälle osalle ei tietävästi ole suunniteltu turvetuotantoa tai muita suoraan luontoa muuttavia toimintoja, mutta alue on pienialainen ja ympäröivät turvetuotantoon ja metsätalouteen liittyvät ojitukset voivat kuivattaa juuri kaikkein mielenkiintoisimpia osia

Uhanalaiset ja muut merkittävät lajit

Kasvilajeista merkittävimpanä voidaan pitää rimpivihvilää, jota kasvaa niukkoina kasvustoina muutamassa ruopparimpipainanteessa osa-alueilla IV ja V. Laji on arvioitu alustavasti Pohjanmaan alueella uhanalaiseksi. Vanhassa luokituksessa se oli sijoitettu Siika-, Pyhä- ja Kalajokilaakson alueella silmälläpidettäväksi. Se on rehevien, usein ohutturpeisten ruopparimpien laji. Etenkin Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla se on vähentynyt soiden ojitusten vuoksi jyrkästi. Näillä alueilla se onkin nykyään harvinainen ja yleensä kasvupaikoillaankin niukka. Pohjois-Pohjanmaalla se on kuitenkin laajoilla, luonnontilaisilla aapasoilla selvästi yleisempi, vaikkakin harvoin kovin runsas. Laji kestää melko voimakkaita kosteudenvaihteluita, mutta avoimen ruoppapinnan lajina kärsii pitempiaikaisen kuivumisen mukana tulevasta umpeenkasvusta. Lisäksi myös esim. pintavalutuksen rehevöittämän muun kasvillisuuden kilpailu voi tuhota sen. Patasuon esiintymät ovat pieniä ja nykyinenkin ojitus voi tuhota esiintymät pitemmän ajan kuluessa.

Rimpivihvilän seurassa kasvava vaaleasara on vanhassa luokituksessa arvioitu alueellisesti (Siika-Pyhä- ja Kalajokilaakso) silmälläpidettäväksi. Tämäkin laji on etelämpänä voimakkaasti taantunut ja harvinainen, mutta Pohjois-Pohjanmaan aapasoilla edelleen niin yleinen, ettei sitä uudessa luokituksessa ole esitetty alueellisesti uhanalaiseksi.. Ekologisilta vaatimuksiltaan tämä laji muistuttaa edellä kuvattua rimpivihvilää, mutta voimakkaampana kilpailijana se on usein kasvupaikoillaan runsas ja kestää muuttumistakin paremmin.

Lähteet

Eurola S., Huttunen A., Kukko-oja K 1995: Suokasvillisuusopas. Oulanka Reports 14. 1-85

Häyrinen U., Ruuhijärvi R. 1969: Pohjois-Suomen soiden säilytysuunnitelma. Suomen Luonto. 4. 1969.

Ohenoja E (toim.) 1995: Pohjois-Suomen uhanalaisten kasvien ja sienten luettelot. Oulun yliopiston kasvimuseo.

Rassi P, Alanen A, Kanerva T. Mannerkoski I (toim.) 2001: Suomen lajien uhanalaisuus 2000. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus.

Suomen ympäristökeskus: Valmisteilla oleva alueellinen uhanalaisuustarkastelu..

Selitykset

RhK mu	ruoho-heinäkorpi -muuttuma
luNK ku	luhtainen nevakorpi -kuivakko
TR	tupasvillaräme
meKaNR ku	mesotrofinen kalvakkanevaräme –kuivakko
oILkNR	oligotrofinen lyhytkorsiräme
LkNR ku	lyhytkorsiräme -kuivakko
SR ku	sararäme –kuivakko
SR mu	sararämemuuttuma
RaR	rahkaräme (rahkaneva)
NR mu	nevarämemuuttuma
R mu	rämemuuttuma
LkN	ombro-oligotrofinen lyhytkorsineva
LkN mu	lyhytkorsinevamuuttuma
riKaN	oligo- ja mesotrofinen rimpikalvakkaneva
meKaN ku	mesotrofinen kalvakkaneva –kuivakko
oIRiN	oligotrofinen rimpineva
oIRiN ku	oligotrofinen rimpineva -kuivakko
RiN mu	rimpineva -muuttuma
RhTK	ruohoinen turvekangas
Ks mu	karhunsammalmuuttuma
T	muokattua turvekenttää
×	Rimpivihvilän kasvupaikka

(muuttuma = muuttunut kasvillisuustyyppi varsinaisen ojitusalueen sisällä)

(kuivakko = muuttunut kasvillisuustyyppi varsinaisen ojitusalueen ulkopuolella)

Iso-Hangasneva

Hangaslampi
139.0

Tolppakangas

Kullasenniemi

Patalieikka

Vittaräki

Soidinmaa

meKaNR

riKaN

IV

riKaN

Hirviräme

Valtionmaa

MEKRSAMÄKI

Savisekäyhä (98-99)

Savisekäyhä (98-99)

